

Kunstenaars wagen zich niet meer aan alomvattende toekomstvisies. Het vormgeven van de wereld laten ze over aan architecten en stedenbouwers.

door Anna Tilroe

Nu de wereld sneller verandert dan God kan bijbenen, wordt de kunst steeds meer aangesproken op de ambitie waarmee ze deze eeuw begonnen is: vorm geven aan de wereld. Waar zijn de beelden, vormen en materialen die de veranderingen in kaart brengen en sturen? Waar blijven de visioenen van wat gaat komen? Je ziet er zo weinig van in de musea en elders komen de ideeën vaak schamel en verward tot uiting. Je zou bijna denken dat de hedendaagse kunst zich liever aan de wereld vergaapt dan er daadwerkelijk instapt.

Maar is dat wel zo? Misschien kijken wij, als we ons op de gevestigde kunstinstellingen oriënteren, de verkeerde kant op. En wie weet houden we ons vast aan opvattingen over kunst die ons blind maken voor wat werkelijk gaande is. Of zijn de verwachtingen van meet af aan te hoog gespannen geweest?

Onlangs presenteerde het Rotterdamse Witte de With een tentoonstelling van een project dat de wereld moest veranderen: *New Babylon* van Constant Nieuwenhuys, beter bekend als Constant. Het was indrukwekkend om te zien hoe bevolgen de in 1920 geboren kunstenaar zijn visie op de toekomstige, verstedelijkte leefwereld uiteen heeft gezet in schitterende maquettes, tekeningen en manifesten. Het was ook ontroerend. Constant heeft intus verlangd naar een maatschappij waarin alle facetten van het dagelijks leven, van wonen en werken tot recreatie en verkeer, het stralende licht zouden weerkaatsen van een verruimde, creatieve geest. De nieuwe mens. Deze mens zou, in de door hem ontworpen wereld, leven in een labyrintisch netwerk dat het speelse van zijn levenshouding zowel vormde als tot uitdrukking bracht.

Twintig jaar, van 1956 tot 1976, heeft Constant aan zijn wereldse visioenen gewerkt. Toen hield hij ermee op, en ging hij schilderen. In 1980 lichtte hij toe waarom: „We kunnen ons een tamelijk duidelijke voorstelling maken van een nog onbewoonde wereld. Moeilijker wordt het deze wereld te bevolken met mensen die totaal anders zijn dan wijzelf: we kunnen hun ludieke of inventieve gedrag niet vooraf bepalen noch ontwerpen. We kunnen slechts een beroep doen op de fantasie en van de wetenschap op de kunst overgaan.”

De breuk van Constant is een tragisch moment in de geschiedenis van de kunst. Weer viel een utopisch ontwerp in scherven. Weer was het niet mogelijk gebleken om een *totale* wereld te realiseren, dat wil zeggen een wereld die als werkelijkheid én als kunstwerk de ziel uitdrukt van een mens die zich niet voegt naar werelds of kerkelijk gezag. Omdat die nieuwe, die *vrije* mens niet bestaat.

Utopia

Na Constant is er geen andere kunstenaar meer geweest die kunst, architectuur en stedenbouw in zo'n radica-

'Summer destinations' (1998) van <g.7>, te zien op de tentoonstelling 'Unlimited.nl-2' in De Appel, Amsterdam foto Ernst Moritz

De wereld een kuilenstrand

Architecten ontmoeten kunstenaars in toekomst-tentoonstelling

le visie heeft proberen samen te brengen. De kunst heeft zich in de jaren tachtig zelfs volledig losgemaakt van het utopische denken, als iets wat te veel besmet is geraakt door politieke ideologieën. De vormgeving van de wereld werd overgelaten aan architectuur, stedenbouw en design, maar ook daar was geen ruimte meer voor het modernistische idee van de Nieuwe Mens in een Nieuwe Wereld. „Utopia”, schrijft Rem Koolhaas in zijn in 1995 verschenen boek *S,M,L,XL*, „is een onbepaalde plaats. Of liever, het is de onbepaaldheid van plaats zelf.” Anders gezegd, Utopia is ergens én nergens.

Koolhaas verwoordde een algemeen aanvaarde visie. Daarbij heeft het denken over de wereld het karakter van een zwerfhond. Er zijn geen alomvattende opvattingen meer waar je telkens naar terug kunt keren, geen richtlijnen, geen duidelijke moraal. Beslissingen worden per geval genomen, ieder engagement is ad hoc. Terwijl elke wereldverbeteraar op diep wantrouwen kan rekenen, hebben

woorden als pragmatisme en opportunisme hun negatieve klank verloren. Niet tegen de ontwikkelingen ingaan, maar meebewegen met de omstandigheden is gemeengoed geworden in de kunst. Er bestaat zelfs een tendens om een kritische opstelling af te doen als moralistisch.

Maar kunst gedijt bij de overtreding. Ze maakt zichzelf overbodig als ze zich voegt naar het bestaande. Nu ze niet meer weet waartegen ze zich nog moet afzetten en haar tegelijk om commentaar op de wereld wordt gevraagd, probeert ze zichzelf uit te breiden met meer wereldse disciplines: architectuur, mode, design. Steeds vaker zie je kunstenaars en ontwerpers samenwerken, zoals kortgeleden bij de expositie *Supernova* in Bureau Amsterdam, waar fotografen en mode-ontwerpers gezamenlijk een installatie maakten. Of mode-ontwerpers die ook als kunstenaar optreden, zoals Victor & Rolf en Walter Van Beirendonck.

Ook de Amsterdamse door kunstenaars gerunde galerie W139, die nau-

welijks trendy genoemd mag worden, doet een stap richting leefwereld. De nieuwe directeur, kunstenaar Jean-Bernard Koeman, heeft er in de expositieruimte een houten huis voor opgetrokken. De inrichting is door zeventien kunstenaars en een dichter verzorgd. Je zult er geen design of mode in aantreffen en er valt ook niet in te leven: het dak lekt en de keukenapparatuur maakt muziek. Het is meer zo dat deze 'Bauhausiaanse woestijnwoning' symbool staat voor de wens om het kunstwerk uit zijn isolement te halen, het isolement waarin het terecht is gekomen toen het zich van de wereld afwendde en 'autonoom' werd: bij uitstek geschikt voor het museum.

Radicaal

Hoe sympathiek je ook tegenover de stap van W139 kunt staan, het blijft een symbolisch gebaar waar niemand consequenties aan hoeft te verbinden. Dat kun je van de expositie die de Chinese tentoonstellingsmaker Hou Hanrou nu in De Appel heeft georganiseerd, niet zeggen. *Unlimited.nl-2* is zelfs de meest radicale in de reeks over Nederlands jongste kunst: het merendeel van de exposanten is architect.

Waarom architecten? „Nederland is een soort laboratorium voor onderzoek naar een 'tweede moderniteit' aan het worden”, beweert de in Parijs wonende Hou Hanrou. In zijn ogen is

de jongste generatie architecten hier niet zozeer bezig met het creëren van nieuwe bouwstijlen, maar met het ontwikkelen van theorieën over stedelijke structuren. Kunstenaars en architecten zouden, vindt hij, elkaar kunnen stimuleren in discussies over de toekomstige, totale verstedelijking en multiculturaliteit van Nederland en over de sociale veranderingen die daaruit voortkomen.

Back to the future: hier komt toekomstvisie! Alleen, waar de nieuwe Constant ook mag zijn, niet in De Appel. Tenzij we het kunstwerk van Hans van Houwelingen visionair zouden noemen, maar dat lijkt me overdeven. Van Houwelingen voorziet

Kunst maakt zichzelf overbodig als ze zich voegt naar het bestaande

wat ben derl zink scho end blaz dan Hol win zwie acht len i en t als s G haag o's ted. heil de to onze een Hou H dam plak huis zegg en v en z ster soor to's bin zien uit kelij city deel ever ven rida den bew E den gele voo eige king die: citie ders kuil van gre Ca Eigenve dac zich cial voo vrij Da Sch = 1 gro mul het vrij blij héd foto alle niel kus de t voo I chit ze l Hu op soo bou kop lect wat beh nee sch

an <g.7>, te zien op de tentoonstelling 'Unlimited.nl-2' in De Appel, Amsterdam foto Ernst Moritz

ereld een kuilenstrand

ontmoeten
n
ntoonstelling

te bren-
de jaren
akt van
wat te
olitieke
van de
archi-
n, maar
er voor
e Nieu-
Wereld.
haas in
boek
plaats.
heid van
topia is
n alge-
ij heeft
karak-
geen al-
waar je
n, geen
moraal.
al geno-
oc. Ter-
op diep
hebben

woorden als pragmatisme en opportunisme hun negatieve klank verloren. Niet tegen de ontwikkelingen ingaan, maar meebewegen met de omstandigheden is gemeengoed geworden in de kunst. Er bestaat zelfs een tendens om een kritische opstelling af te doen als moralistisch. Maar kunst gedijt bij de overtreding. Ze maakt zichzelf overbodig als ze zich voegt naar het bestaande. Nu ze niet meer weet waartegen ze zich nog moet afzetten en haar tegelijk om commentaar op de wereld wordt gevraagd, probeert ze zichzelf uit te breiden met meer wereldse disciplines: architectuur, mode, design. Steeds vaker zie je kunstenaars en ontwerpers samenwerken, zoals kortgeleden bij de expositie *Supernova* in Bureau Amsterdam, waar fotografen en mode-ontwerpers gezamenlijk een installatie maakten. Of mode-ontwerpers die ook als kunstenaar optreden, zoals Victor & Rolf en Walter Van Beirendonck. Ook de Amsterdamse door kunstenaars gerunde galerie W139, die nau-

welijks trendy genoemd mag worden, doet een stap richting leefwereld. De nieuwe directeur, kunstenaar Jean-Bernard Koeman, heeft er in de expositieruimte een houten huis voor opgetrokken. De inrichting is door zeventien kunstenaars en een dichter verzorgd. Je zult er geen design of mode in aantreffen en er valt ook niet in te leven: het dak lekt en de keukenapparatuur maakt muziek. Het is meer zo dat deze 'Bauhausiaanse woestijnwoning' symbool staat voor de wens om het kunstwerk uit zijn isolement te halen, het isolement waarin het terecht is gekomen toen het zich van de wereld afwendde en 'autonoom' werd: bij uitstek geschikt voor het museum. **Radicaal** Hoe sympathiek je ook tegenover de stap van W139 kunt staan, het blijft een symbolisch gebaar waar niemand consequenties aan hoeft te verbinden. Dat kun je van de expositie die de Chinese tentoonstellingsmaker Hou Hanrou nu in De Appel heeft georganiseerd, niet zeggen. *Unlimited.nl-2* is zelfs de meest radicale in de reeks over Nederlands jongste kunst: het merendeel van de exposanten is architect. **Waarom architecten?** „Nederland is een soort laboratorium voor onderzoek naar een 'tweede moderniteit' aan het worden”, beweert de in Parijs wonende Hou Hanrou. In zijn ogen is

de jongste generatie architecten hier niet zo zeer bezig met het creëren van nieuwe bouwstijlen, maar met het ontwikkelen van theorieën over stedelijke structuren. Kunstenaars en architecten zouden, vindt hij, elkaar kunnen stimuleren in discussies over de toekomstige, totale verstedelijking en multiculturaliteit van Nederland en over de sociale veranderingen die daaruit voortkomen. **Back to the future:** hier komt toekomstvisie! Alleen, waar de nieuwe Constant ook mag zijn, niet in De Appel. Tenzij we het kunstwerk van Hans van Houwelingen visionair zouden noemen, maar dat lijkt me overdreven. Van Houwelingen voorziet

Kunst maakt zichzelf overbodig als ze zich voegt naar het bestaande

wat sommige wetenschappers al hebben aangekondigd, namelijk dat Nederland ooit onder zeeniveau zal wegzinken. Om dat schrikbeeld aanschouwelijk te maken laat hij een loeiende ventilator over een plas water blazen die iets hoger op een tafel ligt dan een grote kleurenfoto van een Hollands stadje. Soms wakkert de wind aan tot stormachtig en dan zwipt het water over de kerk, om achter de tafel spetterend neer te vallen in een stuk of acht ijzeren emmers en teilen, met hier en daar een dwelil als stoplap. Goed bedacht, leuk en toch onbehaaglijk, maar aan sombere scenario's zijn we al gewend. Wat *Unlimited.nl-2* belooft is een nog niet met overheidsverwachtingen dichtgeplamuurde toekomst, een zicht, hoe diffuus en onzeker ook nog, op een wereld als een kunstwerk. Zo althans begrijp ik Hou Hanrou's 'tweede moderniteit.' Het architectencollectief Amsterdam 2.0 zet hoger in. Op kleurige plakaten hebben ze in het trappenhuis hun visie uiteengezet. Teksten zeggen dat 'onze toekomstige weelde en welzijn liggen in zeer kleine steden en zeer grote netwerken' en dat Amsterdam als consequentie hiervan een soort *state of cities* moet worden. Foto's tonen hoe die verschillende *cities* binnen de stadstaat er dan uit kunnen zien: *capital city* Schiphol lijkt op het uit wolkenkrabbers opgetrokken zakelijke centrum van Sao Paulo en de *city of the elite*, het aan het IJ gelegen deel van Amsterdam-Noord, is een evenbeeld van de met palmen omgeven *beach-cities* langs de kust van Florida. Die gelijkenis komt doordat 'steden van gelijke aard naar elkaar toe bewegen'. Een interessante optie als je bedenkt dat zich in de buurt van Los Angeles inderdaad een soort 'stadstaten' voor de rijken vormen, compleet met eigen belastingstelsel en bewakingsdienst. Maar wordt een wereld die zo in mootjes wordt verdeeld (met *cities* voor vegetariërs, vuuraanbidders en hondenters) niet een soort kuilenstrand, een afzienbare reeks van verschansingen waarbinnen grenzenloos egoïsme heerst? **Catalogus** Eigenlijk verdenk ik Amsterdam 2.0 ervan gewoon met een grappige gedachte te hebben gespeeld, zonder zich te hebben bekommerd om de sociale implicaties. Dat komt wel meer voor bij architecten, het is, als ik zo vrij mag zijn, de vloek van het beroep. Daarom vergeef je architectengroep Schie 2.0 zijn open deur: 'Nederland = regelland'. Schie 2.0 heeft een grootse ambitie: 'een tegenwicht formuleren voor de overorganisatie en het overcomfort en een discussie over vrijheid aanzwengelen'. Maar het blijft bij een soort catalogus voor de hedendaagse anarchist. Op tientallen fotopanelen wordt opgesomd wat er allemaal niet mag in dit land: 'Picknicken op het kerkhof; een vrouw kussen zonder permissie; je vader in de tuin begraven'. Keuze genoeg dus voor wie uit de band wil springen. De catalogus is in de mode in de architectuur. Kort geleden stond in deze kraan een groot stuk van Bernard Hulsman over de cataloguswoning en op deze tentoonstelling tref je een soort catalogus aan voor de stedenbouwer: 'Lite urbanism'. Het driekoppige Rotterdamse architectencollectief MVRDV legt aan de hand van wandborden en maquettes uit wat dat behelst en het komt er kort gezegd op neer dat de inrichting van het nog schaarse vrije land het beste gediend

is met een soort lego voor stedenbouwers. Vijvers, parken, wegen en huizen zijn als aparte producten in verschillende uitvoeringen en prijzen beschikbaar, zodat je binnen je budget naar hartelust kunt schuiven. Terug naar de kunst dan maar, voor de fantasie zou Constant zeggen, maar die dacht daarbij niet aan sociale kunst. Sociale kunst is kunst als puur engagement. Vormgeving en esthetiek doen nauwelijks ter zake, en ook het onderwerp doet vaak nogal willekeurig aan, maar daar gaat het dan ook niet om. Wat sociale kunst wil is duidelijk maken dat de kunstenaar een *betrokkene* is. Tracy McKenna en Edwin Janssen zijn bijvoorbeeld betrokken geweest bij de inwoners van Tokio. Ze getuigen daarvan in De Appel met vijftien grote foto's van het Tokiose straatleven en van een bladzijde uit hun notitieblok met de resultaten van hun onderzoek: 'What people say about Tokyo'. Ze hebben de passanten opmerkingen ontlokt door op straat opvallende

Het denken over de wereld heeft het karakter van een zwerfhond

kleding te dragen en folders en ballonnen uit te delen. Wat ze uiteindelijk met hun reuzehengel hebben opgehaald zijn ondermaatse visjes: de stad zou een 'monster' zijn, seksuele diensten bieden, en geen nacht kennen. Ook Stichting De Geuzen wil mensen de gelegenheid bieden zich uit te spreken. Zij hebben een zitruimte ingericht voor lezingen en discussies over onderwerpen als 'Irakese vrouwen in Nederland' en 'Verbetering van de communicatieve en sociaal geëngageerde relatie met een breed publiek'. Dat laatste in betrekking tot kunst, want daarbij is, zoals bekend, vaak sprake van behoorlijke misverstanden. Aan het grootste misverstand komen De Geuzen niet toe: hun eigen positie als kunstenaars. Wat betekent het breuduit etaleren van engagement met de wereld als je tegelijk jezelf als kunstenaar in een uitzonderingspositie plaatst? Waar is die uitzonderingspositie op gebaseerd? Tot wie richt de maatschappelijk bewogen kunstenaar zich eigenlijk, behalve tot de eigen groep? Architecten met te weinig kunstenaars met te veel engagement, en geen van beiden met grootse ideeën. Nee, de 'tweede moderniteit' is er nog niet. Misschien moeten beide partijen eens van plaats wisselen. *Unlimited.nl-2, De Appel, Nieuwe Spiegelstraat 10, Amsterdam. Open: di t/m zo van 12.00-17.00 uur. Tot 21 maart. Een bleek huis, W139, Warmoesstraat 139, Amsterdam. Open: wo t/m zo van 13.00-18.00 uur. Tot 21 februari. Constant's New Babylon. The Hyper-Architecture of Desire. Uitg. 010, ism Witte de With. 256 blz, f95,-.*